

NATALIA BUTMALAI
Universitatea de Stat din Tiraspol
(Chișinău)

MICROSISTEMUL VERBELOR POZIȚIONALE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

După cum se știe, „spațiul și timpul constituie cadrul în care este implicată întreaga realitate. Nu putem concepe nici un lucru real în afara condițiilor de spațiu și timp” [1, p. 66]. Referitor la determinările spațiale, s-a constatat că ele ocupă un loc important în sfera semnificațiilor verbale. Descriind diferite procese și acțiuni, remarcă I. Evseev, oamenii simt nevoia de a le raporta la locul subiectului, la poziția obiectului sau a oricărui alt factor implicat în desfășurarea actului desemnat de verb. Importanța pe care vorbitorii o acordă determinărilor locale ale acțiunilor, continuă cercetătorul, se reflectă în numărul mare de lexeme verbale care indică deplasările corpurilor în spațiu (*a merge, a pleca*), poziția lor în raport cu alte obiecte (*a șede, a se afla, a se suprapune*), în varietatea și frecvența determinațiilor circumstanțiale cu valoare locală (*a sta jos, a sta sus, a sta alături, a sta lângă, a sta deasupra*), în varietatea prefixelor cu sens local (*a alătura, a lipi, a suscrie*) [2, p. 71-72].

Deși în literatura lingvistică se dă o mare importanță determinărilor locale, microsistemul verbelor poziționale a rămas pînă în prezent puțin studiat. Tratatetele de gramatică le acordă acestor verbe un spațiu restrîns sau le ocolesc totalmente. Cu toate acestea, încă în 1855, T. Cipariu a subliniat capacitatea verbelor de a indica aflarea (poziția corpurilor) în spațiu: „Verbul e cuvîntul care însemnează lucrarea sau numai aflarea căruiva lucru, precum: *io scriu, tu mori, el șede*” [2, p. 40]. Literatura lingvistică consultată demonstrează că verbele poziționale au beneficiat de atenția cercetătorilor ruși [V. Gak, 1966, N. Covaceva, 1982, L. Bîcova, 1970, Antonova, 1986, O. Kuznețova, 1966 etc.].

În cele ce urmează vom încerca să caracterizăm verbele poziționale în limba română și să demonstrăm că acestea reprezintă o subcategorie semantică distinctă în sistemul semnificațiilor verbale.

Conform definiției unităților lexicale respective, verbele în discuție au sensul „a face să ocupe o anumită poziție”. Studiul întreprins ne-a permis să stabilim că verbele ce fac parte din acest grup exprimă poziții diferite în care se află sau sunt dispuse obiectele în spațiu: orizontal, vertical, așezat și suspendat. Conform acestora, putem vorbi de patru poziții în jurul cărora se grupează verbele în cauză:

poziție verticală: *a pune, a rezema, a (se) sui, a ridica* etc.;

poziție orizontală: *a culca, a dormi, a se întinde, a pica* etc.;

poziție șezînd: *a șede, a sta, a se afla, a se găsi* etc.;

poziție atîrnînd: *a atîrna, a agăța, a spînzura, a suspenda* etc.

S-a constatat faptul că în limba rusă fiecărei dintre cele patru poziții îi corespunde un verb special, care poate intra în opoziții constante: *стоять, лежать, сидеть, висеть (виснуть)*.

Merită atenție sugestia lingvistului V. Gak care susține că „există obiecte cărora le sunt tipice anumite poziții: *casa se află/ stă, tabloul atîrnă pe perete, radioul stă pe masă,*

cartea stă pe masă. La masă, de obicei oamenii stau pe scaune, dar nu în picioare, iar în pat stau întinși (culcați)” [3, p. 169].

În limba română unul și același verb poate fi utilizat pentru a descrie toate cele patru poziții: *a sta* (în picioare), *a sta* (culcat), *a sta* (pe ceva), *a sta* (agățat).

A sta (în picioare) – „a se afla în poziție verticală”: **Stă** castelul singuratic, oglindindu-se în lacuri/ Iar în fundul apei clare doarme umbra lui de veacuri... (M. Eminescu, *Scrisoarea IV*).

A sta (culcat) – „a se afla în poziția orizontală”: Pe masa ta-nainte-ți **stau** pagine întinse/ Ce fiecare – anume de mîna ta fu scrise (V. Mică, *Și pulbere, țărîță...*).

A sta (pe scaun) – „a se afla în poziție șezînd”: Într-o sală-ntinsă, printre căpitani,/ **Stă** pe tronul-i Mircea încarcat de ani. (D. Bolintineanu, *Mircea cel Mare și Solii*).

A sta (agățat) – „a se afla în poziție atîrnînd”: Plimbîndu-mă prin parc am observat un copăcel în floare,/ Pe ramurile lui fine și pline de căldură **stăteau** atîrnate mii de floricele frumos mirositoare (M. Eminescu, *Un pom în floare*).

Relevant este faptul că „pentru reliefa în comunicare a diferitor poziții în care se găsesc sau se așează obiectele, româna folosește în mod obișnuit, mijloace lexicale perifrastice: *a fi culcat*, *a sta întins*, *a fi lungit* etc. [4, p. 34]. De exemplu: *Baba stă întinsă pe laviță și înțepenită ca moartă* (M. Eminescu, *Opere complete*); *El era lungit pe o cîmpie cosită* (M. Eminescu, *Opere complete*); *Stăteam culcat între doi toporași și mă uitam la soare cu dragostea unui frate, căci, după zisa poezilor, soarele nu este alta decît un glob de aur* (V. Alecsandri, *O plimbare la munți*); *Ședeam într-o amiază culcat la tulpina unei răchiți, crezîndu-mă că-s Robinzon Cruzo și așteptînd să apară de după copaci o ceată de sălbatici, cînd zării deodată figura lui Porojan* (V. Alecsandri, *Vasile Pogojan*); *El trecu după aceea lîngă sobă și stătu acolo în picioare, rezemat de un stîlp, cu zîmbetu-i vag* (M. Sadoveanu, *Venea o moară pe Siret*).

După opinia lui A. Hîrlăoanu, „o particularitate a verbelor poziționale (*лежатъ, стоятъ, сидеть*) constă în faptul că ele pot îndeplini, în funcție de contextul în care apar, atît rolul de verb predicativ, cît și acela de verb copulativ:

Ребенок лежал больной.

Copilul zăcea bolnav.

Ребенок лежал в постели.

Copilul stătea culcat în pat.

Comparînd exemplele, constatăm că în enunțurile în care verbele poziționale apar cu rol copulativ, informația fundamentală pe care o obținem nu se referă în primul rînd la pozițiile diferite în care se află subiectul, ci ni se relatează, împreună cu numele predicativ, despre stările fizice, psihice (copilul nu numai zăcea, dar zăcea bolnav) sau însușirile care se atribuie subiectului” [4, p. 34-35].

În urma analizei materialului faptic, în cadrul verbelor poziționale au fost conturate următoarele grupuri semantice:

1. **Verbe abstracte.** Acestea nu indică poziția fixă a obiectelor: *a fi*, *a se afla*, *a exista*, *a pune*, *a plasa*, *a se situa*, *a precumpăni* etc.: În fundul îndepărtat al priveliștii, sub ceață, *se afla* altă pădure, ca și cea pe care o aveau acum neconținut în mîna dreaptă (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*), Cuprins de ameteală, nu mai știam unde mă găsesc (I. Creangă, *Amintiri din copilărie*), În toată țara Românească, și lîngă o apă și lîngă alta, *erau* sate statornice și stîne schimbătoare (N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*)

2. **Verbe ce indică schimbarea poziției obiectului în spațiu:** *a coborî*, *a cădea*, *a se pleoști*, *a se așeza*, *a pune*, *a apleca*, *a se îndoi*, *a se pleca*, *a se închina*, *a se înclina* etc.: Cînd *se coborî* soarele spre săgețile brădeturilor, auziră aproape zvonind clopotele

(M. Sadoveanu, *Frații Jderi*), Abu-Hasan a aprins lumini în odaie; ambii s-au așezat pe divan, și masa fiind gata s-au apucat să cineze, ca doi vechi prieteni ce erau (I. L. Caragiale, *Abu-Hasan*), În turnul fără de străjer cade uneori, la furtuni de vară, trăsnetul (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*), Apoi el pleacă fruntea și cade în visare./ Iar munții, albi ca dînsul, se-nclină-n depărtare (V. Alecsandri, *Dan, căpitan de plai*), Deasupra, departe, se pleca cerul albastru spre dombrovă, curgînd ca o apă; ș-o împărăteasă plutea pe talazul acela, cu aripile neclintite (M. Sadoveanu, *Dumbrava minunată*).

3. Verbe ce indică localizarea obiectului, așezarea într-o anumită poziție în spațiu: *a atîrna, a rezema, a agăța, a șede, a culca, a sta, a se cățăra* etc.: Deodată Pisicuța se opri din păscut și, cu un smoc de iarbă înflorită, ce-i atîrnă de bot, se uită țintă și speriată oarecum, la deal (C. Hogăș); Simion se trînti pe un scaun scund și-și rezemă coatele pe genunchi și fruntea în palme (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*), Biserica era așezată pe-un dâmb cu țintirimul împrejur (M. Sadoveanu, *Baltagul*); Apoi cînd înseră, baba se culcă pe pat, cu fața la părete ca să n-o supere lumina de la opaț... (I. Creangă, *Soacra cu trei nurori*); Corbul și-a strigat iar vorbele lui și s-a așezat pe clomb, unde stătuse mai înainte (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*); Pereții erau tapetați cu hîrtie dungată, și de tavan atîrnau lămpi electrice cu abajururi plisate (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*); Un fir de lejnicioară se cățăra cu florile-i albastre pe trestile nalte, pe o plavie pe care adierea serii o mîna încet de lîngă un cot al țărmlui (M. Sadoveanu, *Taine*).

4. Verbe ce indică mișcarea fără modificarea poziției în spațiu: *a se depărta, a ieși, a intra, a se ivi, a pătrunde, a înainta, a se prelungi* etc.: Fumul alb alene iese. Din cămin. (G. Coșbuc); Stîncile înaintează în mare., Peste unde și-n tărie întunericul domnește./ Tot e groază și tăcere... umbra intră în pămînt. (Gr. Alexandrescu, *Umbra lui Mircea. La Cozia*); Arhimandritul alese loc curat la marginea izvorului ce se prelungea din stîncă și desfăcu iconostasul (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*); Din frunzișurile grele/ D-nnoptare, tot mai vin/ Glasuri mici de păsărele.../ Reci și palide-n senin/ se ivesc deasupra stele (G. Topîrceanu, *Acceleratul*).

5. Verbe ce indică direcția către un punct pe axa spațială/ dinspre un punct pe axa spațială: *a se extinde, a se lungi, a lua, a înainta, a ridica, a se întinde, a se înșira, a se apropia* etc.: Peste multe sate ale cnejilor se întindea schiptrul de pace, sabia ocrotitoare și călăuză a voievodatului (N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*); La marginea orașelor, coșurile marilor uzine se ridică spre cer fumegînd (G. Bogza); De la Ineu drumul de țară o ia printre păduri și peste țărîni lăsînd la dreapta și la stînga șatrele așezate prin colțurile văilor (I. Slavici, *Moara cu noroc*); Tocmai la picioarele Măgurii se înșiră casele din Ulița Mare... (L. Rebreanu, *Ion*).

6. Verbe ce indică poziția unui obiect față de alt obiect: *a se încrucișa, a cuprinde, a intersecta, a sprijini, a întretăia, a înălța* etc.: De după dealuri depărtate/ Deasupra codrilor pustii./ Se-nalță luna (Al. Vlahuța); O, fără să presimți ce drumuri se-ntretaie./ Un zîmbet vag ai ridicat spre astru (Camil Petrescu).

7. Verbe ce arată că obiectul se află alături sau pe fonul altui obiect: *a se mărgini, a domina, a lovi, a trona* etc.: Luna tronează între stele. O mare pace domnește în mijlocul acestei lumi (G. Bogza); Fulger lung încremenit/ Mărginește munții negri în întregul asfințit (M. Eminescu, *Opere*).

Menționăm că „din punctul de vedere al independenței/ nonindependenței poziției se poate vorbi despre verbe poziționale necauzative și cauzative. În cadrul verbelor necauzative poziționale se pot distinge două subgrupe de verbe în funcție de felul în care este descrisă poziția obiectului ca stare sau ca rezultat al schimbării poziției. De ex.:

1. „a avea poziția” – *a sta, a agăța, a atîrna*;
2. „a ocupa poziția” – *a se așeza, a se scula, a pune, a se ridica* [5, p. 41].

E notabil că verbele poziționale se întâlnesc frecvent în componența multor expresii frazeologice: *a sta cu burta la soare* – a sta degeaba; a pierde vremea; *a sta în capul oaselor* – a se ridica stînd în pat; *a se pune pe capul cuiva* – a stăruii fără încetare pe lângă cineva pentru a obține ceva; *a ședează ca pe spini* – a fi neliniștit, a nu avea răbdare etc.

A. Hîrlăoanu, într-un articol privind statutul frazeologic al verbelor poziționale, menționează următoarele: „O caracteristică a expresiilor idiomatiche în componența cărora intră verbe poziționale constă în faptul că aceste expresii conțin, de regulă, unități lexicale care, luate izolat, desprinse de grup au înțeles absolut clar. Luînd fiecare cuvînt în mod izolat putem preciza fără o dificultate semnificația fiecărui element lexical în parte” [4, p. 38].

În literatura de specialitate s-a afirmat că verbele poziționale sunt strîns legate de verbele mișcării, deoarece poziția corpurilor în spațiu este o consecință a unei acțiuni de deplasare. Astfel, s-a constatat că această interacțiune se manifestă în paradigme lexicale sau lexical-gramaticale:

- a așeza/ a sta
- a așeza/ a ședează
- a culca/ a sta (culcat)
- a rezema/ a fi rezemat etc.

În această ordine de idei trebuie remarcat faptul că „mișcarea și repausul, deplasarea și poziția fixă, deși pe plan ontologic sunt fenomene distincte, în procesul ogîndirii lor în limbă se interferează foarte frecvent, prin faptul că unul și același verb, fără a-și modifica forma sau într-o formă specifică servește atît la descrierea deplasării, cît și la indicarea poziției fixe” [2, p. 122]. Prin urmare, orice verb de mișcare, în anumite condiții de context, poate să exprime un sens pozițional.

Este de observat că subiectul are rolul hotărîtor în schimbarea sensului. Dacă subiectul verbului este o ființă sau un lucru mobil, verbul realizează un sens ce aparține sferei mișcării; atunci cînd subiectul este neînsușit, indicînd un obiect imobil, lexemul verbal capătă un sens din categoria valorilor poziționale. De exemplu:

1. Mama iese în fața casei.
Ferestrele ies în livadă.	4. Profesoara s-a ridicat în picioare.
Din zări se ridicau nouri negri.
2. Ion înainta cu pași grăbiți spre casă.
Stîncile înaintau în mare.	5. Copilul a căzut jos.
Noaptea a căzut peste sat.
3. Nelu a însoțit-o pe Ana pînă acasă.
Luna m-a însoțit tot drumul.	6. Bunicul s-a dus la plimbare.
Drumul duce în pădure.

Comutarea acțiunii de deplasare cu o valoare pozițională în unele situații, afirmă I. Evseev, este determinată și de forma gramaticală a verbului. Astfel, participiile românești derivate de la verbe de mișcare, precedate de obicei de semicopulativele *a fi*, *a sta*, *a se găsi* indică poziții rezultate de pe urma unor acțiuni: *a fi rezemat*, *a sta culcat*, *a sta atîrnat*, *a se găsi întins* etc. [Idem, p. 123]. De exemplu: Nicolae *stătea rezemat* de zid și tremura; cu toate acestea zîmbea fericit, cu coroana într-o mîină și cu cîteva cărți mici și subțiri sub braț (M. Preda, *Moromeții*); Într-o zi de primăvară, cum *sta* Toader *culcat* pe iarbă, iată că vede o fată fugînd către el, și după dînsa o vacă neagră, ce o alunga (V. Alecsandri, *O plimbare la munți*); Baba gîndi că și-a venit fiu-său în simțire și vrea să-nceapă a ride, cînd Abu- Hasan, de unde *ședează lungit* se ridică de mijloc, se uită de jur împrejur, apoi își

acoperi cu palmele amândoi ochii... (I. L. Caragiale, *Abu-Hasan*); Otrava încă nu începuse a-și face lucrarea. Lăpușneanul *sta întins* cu fața în sus, liniștit, dar foarte slab (C. Negruzzi, *A. Lăpușneanul*).

Selecția lexemelor verbale ce fac parte din subclasa sus-numită ne-a permis să inventariem circa 87 de unități: *a se stabili, a se poligni, a se pologi, a prevala, a se răstigni, a se tologi, a se toloni, a se încovoia, a se crampona, a se extinde, a sta, a șede, a intra, a ieși, a zăcea, a ține, a se prelungi, a ajunge, a înainta, a apuca, a pătrunde, a se situa, a spînzura, a cădea, a pica, a se pleoști, a se povîrni, a ponori, a se proțăpi, a se revărsa, a se rezema, a se răsturna, a se sui, a se susține, a suci, a trona, a atîrma, a se afla, a se găsi, a se întinde, a agăța, a se depărta, a se lungi, a ridica, a se înălța, a se apropia, a se lăsa, a ține, a cățăra, a se prinde, a decroșa, a cuprinde, a suspenda, a ocoli, a anina, a pune, a da, a dărîma, a doborî, a apleca, a pleca, a coborî, a se îndoi, a se înclina, a se instala, a se culca, a se prăvăli, a rezema, a se propti, a se sprijini etc.*

Exponentul de bază al grupului este verbul *a sta*. Din numărul total de verbe poziționale, 11 sunt monosemantice, iar 83 – polisemantice.

Au formă pronominală circa 32 de verbe: *a se afla, a se crampona, a se îndoi, a se găsi, a se instala, a se înclina etc.*

Verbe poziționale marcate prin „**nonliterar**” sunt puține: *a se încujba* (reg.) „a se încovoia, a se îndoi”, *a ocoli* (pop.) „a pune gard împrejurul unui loc, a împrejmui”, *a se soldî* (pop.) „a-și schimba poziția lăsîndu-se într-o parte, a se înclina” etc.

Unele verbe poziționale au mențiunea „**figurat**”: *a se înclina* „a se apleca”, *a trona* „a se afla într-o poziție față de ceva ce este în jur” etc.

Din punct de vedere sintactic, majoritatea verbelor poziționale sunt intransitive: *a șede, a sta, a atîrma, a ajunge, a se așeza, a se întinde, a se coborî, a locui etc.*: Domnul căpitan State *se așeză* mai bine pe scaun și începu a povesti (G. Mihail-Zamfirescu, *Madona cu trandafiri*); Cetatea *stătea* însă moartă și pustie: nici guri de tun, nici apărători, nici locuitori măcar (N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*); Era o cămeruță strîmtă... o laiță ș-o măsură; ș-o rantie de șiac *atîrma* într-un ungher ca un spînzurat ce și-ar fi răpus viața dint-o deznădejde ascunsă (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*), Pe urmă o lumină cenușie *se întinse* peste toate, nourii *coborîră* spre pămînt și adevărata ploaie porni ca un șuvoi grăbit (M. Sadoveanu, *Venea o moară pe Siret*), Ioachim Lăstun e un om cu fața prelungă, palidă, cu ochii într-un cerc de umbră. *Locuiește* singuratic la marginea pădurii Tudoreni, într-o casă cu turnulețe (M. Sadoveanu, *Subiect de nuvelă*).

Din perspectivă actanțială, cele mai multe dintre verbele poziționale se încadrează în clasa verbelor bivalente. De exemplu: *a se întinde* „a ocupa un spațiu, a se extinde” – [Sursă + Stare + Locativ] • Sb., C. Loc.: Atunci eu mă dau iute pe o creangă, mai spre poale, și odată fac zup! în niște cînepă, care *se întindea* de la cireș înainte și era crudă și pînă la brîu de naltă (I. Creangă, *Amintiri din copilărie*); *a se îndoi* „a se apleca, a se înclina” – [Sursă + Stare + Cauză] • Sb., C. Cz.: Surd vuia prin codri vîntul, brazii/ *Se-ndoiu* de vînt (G. Coșbuc).

Unele verbe se constituie dintr-un singur argument, fiind monovalente.

a se povîrni „a se apleca, a se înclina” – [Sursă + Stare] • Sb.: Se zicea într-adevăr că la nașterea lui turnul de la Oradea Mare *se povîrnise* (N. Bălcescu, *Opere*); *a se ridica* „a crește pe verticală” – [Sursă (nori, fum, ceață, aștri) + Stare] • Sb.: Nourii care *se ridicau* nu treceau ușor și repede, cum socotise el dintru început, de cînd îi băgase de seamă (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*), Luna *se ridica*, descoperind vîlcele pline de ceață (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*).

În concluzie: verbele de stare poziționale ocupă un loc foarte bine definit în cadrul câmpului semnificațiilor verbale. Verbele în cauză exprimă poziții diferite, în care se află sau sunt dispuse obiectele în spațiu: poziție verticală, poziție orizontală, poziție șezând și poziție atârând. În cadrul verbelor poziționale au fost delimitate mai multe grupuri semantice (verbe abstracte, verbe ce indică schimbarea poziției în spațiu, verbe ce indică localizarea obiectului etc.). Inventarul acestei subclase de verbe este de circa 87 de unități. Verbele poziționale în majoritatea lor sunt intransitive. Din perspectivă actanțială, verbele poziționale se încadrează în clasa verbelor monovalente și a celor bivalente.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Ernst Carsirer, *Eseu despre om*, București, 1994.
2. Ivan Evseev, *Semantica verbului*, Timișoara, 1974.
3. В. Гак, *Беседы о французском слове*, Москва, 1966.
4. Alfred Hîrlăoanu, *Considerații asupra statutului frazeologic al verbelor poziționale*// Anale științifice ale Universității „Alexandru Ion Cuza”, Iași, 1971.
5. Claudia Andreev, *Verbele cauzative în limbile română și rusă*// Revistă de lingvistică și știință literară, 1922, nr. 3, p. 38-43.